

Hermeneutika ng Pakikipagtunggali: Ang pagpapakahulugan sa diskurso ng pakikibakang panlipunan

FRANCIS GEALOGO

ISA SA MGA KAPUNA-PUNANG pangangailangan sa pagsusulong ng pag-aaral ng mga kilusang masa sa Pilipinas ay ang pagpapalalim sa pagpapakahulugan. Karaniwan nang isinasaisantabi ng mga pag-aaral ang paglilinaw ukol sa mga katawagang nagpapatungkol sa mga taong nakikipagtunggali sa pamamagitan ng paglulunsad ng mga kilusang panlipunan. Higit na kinikilingan ng nakararaming pag-aaral ang pagbibigay-katangian o deskripsyon sa mga pangyayaring pumapalibot sa mga tao at kilusan habang napapabayaang o ipinapalagay na lamang na malinaw na ang mga katawagan at terminong tinatalakay at ginagamit sa pagpapaliwanag.

Ang ganitong kalakaran ay nagbunga ng ilang suliraning kinaharap ng mga bagong historyador na nag-aaral ng mga kilusang panlipunan. Pangunahin na dito ay ang kaguluhan o kalabuan ng pagturing sa kung alin sa mga kilusan ang maaaring ituring na kilusang panlipunan at alin ang maaaring hindi mapasama sa kategoryang ito. Ilang katanungan ukol sa mga katangian, gawain, kasapihan at uri ng kilusang panlipunan ay hindi masasagot kung hindi lilinawin ang kahulugan ng iba't ibang katawagan.

Bukod dito, isang nakakaligtaang tahakin ng mga pag-aaral ay ang mga pag-aaral tungkol sa iba't ibang saklaw

at dimensyon ng kahulugan ng pakikipagtunggali, at ang mga aktor-pangkasaysayang kasangkot dito. Mahalagang linawin na hindi lamang kung sino ang nakikipagtunggali at paano ang katangian ng kanilang kilusan. Kailangan ding bigyang pansin ang mga katawagan bilang salamin ng pagtingin ng estado at ng naghaharing-uri sa mga nakikipagtunggali; ang pagtingin ng mga di-kasangkot na karaniwang tao sa mga nakikipagtunggali; at ang pananaw ng mga nakikipagtunggali sa kanilang sarili. Sa huling banda, makikitang ang mga katawagan ay pahiwatig ng kaayusang panlipunang ginagalawan ng tunggalian. Ang kaayusan ng lipunan ay masasalamin sa pahiwatig ng katawagan sa pakikipagtunggali.

Ang nagbabagong kahulugan at katawagan ukol sa pakikibaka at pakikipagtunggali ay pahiwatig lamang ng pagbabago ng kalagayang panlipunan sa pagdaraan ng panahon. Salamin din ito ng dinamikong ugnayan ng estado, karaniwang tao at mga nakikipagtunggali sa pagbibigay-kahulugan sa mga katawagang ginagamit. Ang mga nabanggit ay nagbibigay ng sari-saring dimensyon sa pagtanaw sa mga kilusang masa at panlipunan.

Kapuna-punang isang paglilinaw sa pag-unawa ng pagpapakahulugan ang hermeneutika. Ang hermeneutika ay isang siyensiya ng pagpapalalim ng pag-unawa ng isang bagay o kalagayan mula sa isang katayuan ng kalabuan tungo sa katayuan ng pagpapaliwanag. Ang paglilinaw na ito ay maisasakatuparan sa pamamagitan ng paghango ng kahulugan ng salita o kataga bilang salamin ng dinamikong proseso ng ugnayan ng kaisipan, materyal na kalagayan at pagsasambit ng mga salita. Maaaring iisang kalagayan ang nararanasan ng mga tao sa lipunan, subalit ang kaisipan ng mga tao ukol sa kalagayang ito ay magkakaiba. Higit na magkakaroon ng pagkakaiba kung ang produkto ng mga iniisip ng tao ay sasambitin sa pamamagitan ng mga salita. Sa pamamagitan ng pagpapahayag na pasalita nakikita ang kaayusang pangkaisipang nagpapaliwanag ng kaayusang panlipunan. Maaaring ang kalagayan ng pagsambit ay nakabatay sa kalagayan ng wikang nagpapakahulugan sa mga salita, kung gayon ang pangangailangan ng

pagpapaliwanag sa pagpapakahulugan ay lalong nagiging mahalaga sa pagpapalalim ng pag-unawa ng kalagayan ng lipunan.

Ang pag-aaral na ito ay naisagawa sa pamamagitan ng pagsangguni sa mga pangunahing talatinigan at diksyunaryong nailathala sa iba't ibang panahon. Binigyang pansin ang pagsusuri ng mga aklat at kasulatang naitala sa pagdaraan ng panahon. Bukod dito, pinahalagahan din ang mga naisagawa nang pag-aaral ng mga historyador ukol sa mga masang pagkilos sa Pilipinas. Sa prosesong nabanggit, unang tiningnan ng may-akda, ang kataga upang magsilbing susing magbubukas sa napakaraming katawagan ukol sa katauhan ng mga kasangkot sa pakikibakang isinagawa ng mga Pilipino sa kasaysayan. Sa ganitong pagtatangka, iniisip ng mga akda na ang mga katawagang kasingkahulugan ng "taong-labas" ay mailalabas sa pamamagitan ng pagtingin sa kahulugan ng nabanggit na kataga. Mula dito ay tatangkaing tingnan ang lahat ng mga makukuhang kahulugan at mga katawagan upang makita ang nagaganap na pagbabago ng mga kahulugan at masalamin ang pagbabagong panlipunan na kaakibat nito. Ang pagpili ng katagang 'taong-labas' ay isang desisyong kinuha ng may-akda dahil sa kapunapunang popularidad ng kataga sa media at pananaw ng karaniwang tao. Isang nakabibiglang karanasan sa pagsasagawa ng pananaliksik na ito ay ang pagkatuklas na ang 'taong-labas' ay hindi nababanggit sa anumang diksyunaryong kinonsulta, at hindi rin nababanggit sa mga pangunahing pag-aaral pangkasaysayan at pang-akademiko, hanggang kamakailan. Dahil dito, sinimulan ng may-akda ang proseso sa pamamagitan ng terminong 'tulisan' at ang pag-aaral ay naipagpatuloy.

Isa pang mahalagang banggitin ay ang pagsusuring ginamit ukol sa pakikipagtunggali bilang konseptong pangkasaysayan. Hindi katulad ng mga katawagang mula sa banyaga tulad ng rebelyon, sedisyon, o rebolusyon na nagsasalamin ng tuluyan, direkta at aktwal na konprontasyon o madugong paghaharap ng mga nagtutunggaling puwersa sa mga pangyayari, ang mga katawagang katutubo ay higit na nagsasalamin ng mga katangian ng pakikibakang Pilipino.

Ang mga katagang "pakikibaka", "pakikipagtunggali", "pakikidigma", at "paghihimagsik" ay nagpapahiwatig ng hindi lamang madugo at harapang tunggalian, kundi kasama na rin ang pag-iwas, paglaban nang hindi sabayan, paglikas at ang lahat ng gawaing naglalayon ng subersyon sa kaayusang inihahain ng kalaban mula sa pinakapasibong pagtiwalag hanggang sa pinaka-aktibong pakikidigma.

Sa pag-aaral na isinagawa, iniuna ng may-akda na talakayin ang mga katagang katutubo, pati na ang lahat ng pagtalakay sa maaaring maging implikasyon ng mga ito. Pagkatapos ng pagtalakay ng mga ito'y saka lamang sisimulan ang pagtalakay sa mga konseptong orihinal na nagmula sa mga banyaga. Magkakaroon ng paglalagom at pagbubuod ukol sa mga posibilidad at implikasyon matapos ang paglalahat ng karanasang pampananaliksik.

Mga katagang katutubo

Lubhang makulay ang mga katagang ginamit upang tukuyin ang mga nakikipagtunggali sa lipunan. Ang nakararami sa mga salitang ito ay pagbibigay-katangian sa mga gawain at pamamaraan ng pakikipagtunggali ng mga Pilipino laban sa umiiral na kaayusang panlipunan. Ang ilan naman ay mga katawagang kawangis ng pagbibigay-katangian sa mga mailap at mababangis na hayop at nagpapakita ng pananaw ng mga tao sa pamamaraan ng pagkilos at pamumuhay ng mga nakikibaka. Mayroong ilang antas ng kahulugan ang makikita sa mga katawagang katutubo. Una, ang ilan sa mga katawagan ay lubhang negatibo at tinatangalan ng anumang lehitimong katangian ang nakikipagtunggali. Ang nakararami sa mga katawagang ito ay nagmula sa mga naghaharing uri at ilang karaniwang taong naging negatibo ang pagtanggap sa mga nakikibaka. Ang ilan naman sa mga katawagan ay nagmula sa mga institusyong sa simula ay walang kinalaman sa pakikipagtunggali subalit sa kalaunan ay tiningnan bilang mga institusyong naglulunsad ng pakikibaka laban sa mga partikular na kaayusan. Ang panghuling antas ay ang positibong pagpapakahulugan sa pakikipagtunggali. Sa pamamagitan nito ay lubusang tiningnan ang mga nakikibaka bilang bayaning magpapaligtas sa lipunan mula sa kapahamakan at pagsasamantala.

Babaylan

Ang termino ay kalimitang tumutukoy sa mga pinunong pangrelihiyon bago itatag ang kolonyal na pamumuno ng mga Kastila.¹ Ang nakararami sa babaylan ay nagmula sa mga kababaihan at kalimitang nangangalaga sa mga usaping pangkaluluwa, pangkalusugan at pamparailya. Sa panahon ng pagtatatag ng kolonyal na kaayusan, ang nakararami sa mga babaylan ay napilitang humarap sa hamon ng kolonyalismo at ang iba ay nakibaka sa kaayusang ito sa pamamagitan ng pagtatatag ng mga pamayanan na binubuo ng mga nananatiling naniniwala sa kanila. Ang ganitong kalagayan ay nagbunsod sa kolonyal na estado na tingnan ang kanilang mga pagkilos bilang pamamaraan ng pakikipagtunggali. Ang mga ito ay nagtatag ng kaayusang tiwalag sa kaayusang inihain ng estado.

Ang pagkabuo ng kaayusang pinangunahan ng mga babaylan ay nakaabot sa pinakamataas na antas ng pag-unlad sa Negros sa mga huling hati ng ikalabingsiyam na dantaon hanggang sa unang hati ng ikadalawampung dantaon. Ang nakararami sa mga sakada ng Negros na nagnais magtatag ng kaayusan sa labas ng kaayusang inihain ng kolonyalismo at lokal na naghaharing-uri ay tinuring na mga babaylan. Ang pinakabantog sa lahat ay ang pagkilos na pinamumunuan ni Dionisio Magbuelas na higit na kilala bilang Papa Isio.² Isang malaking pagkakaiba sa mga naunang babaylan at mga babaylan sa Negros sa panahong nabanggit ay ang uri ng pamunuan. Kung sa kaayusan sa panahon bago itatag ang kolonyalismo, yaong mga babae o mga lalaking may katangiang babae ang kalimitang namumuno bilang babaylan, sa panahon ng pagkilos ni Papa Isio, ang lahat ng mga nanirahan sa bundok ng Negros bilang tanda ng paglaban ay itinuring na mga babaylan. Sa katunayan, ang nakararami sa mga pinuno ay kalalakihan na.

Mangloob

Ang kataga ay nangangahulugan ng tagakuha ng ari-arian ng iba. Ito ay mula sa looban, na nangangahulugan ng pagnakawan o dambungan³. Bilang isang katutubong dalumat, ang loob ay makikitang isa sa pinakamakabuluhang kataga na magsasalamain ng pagsasaayos ng lipunan at

katauhang Pilipino. Sa konteksto ng pakikipagtunggali, makikitang ang loob ay isang pahiwatig ng pagpapahalaga ng katutubo sa ari-arian. Ito ay maaaring materyal (tulad ng mga bagay na pag-aari ng isang tao) o di-materyal (tulad ng puri, karangalan at pangalan). Kung gayon ang panloloob ay pagkuha ng mga bagay na pag-aari ng iba o kaya ay pagdungis sa pangalan o karangalan ng iba. Nagpapakita ng pakikihamok ang kataga sa kadahilanang ito ay indikasyon ng pakikipagtunggali sa larangan ng ari-arian at karangalan. Ang manloloob, kung gayon, ay pahiwatig sa mga taong hindi tumutugon sa tinatanggap na kaayusang pinapatupad ng lipunan, ukol sa ari-arian at karangalan. Ang ganitong paliwanag ang makapagtuturo na ang kataga ay pahiwatig ng pakikipagtunggali sa pamamagitan ng pagsira sa lagapan na kaayusan at pagpapahalaga sa loob.⁴

Mangangayao

Isa sa pinakamakulay na kahulugan ng pakikipagtunggali ang mangangayao o mangangayaw. Ito ay makikita na sa mga lumang talatinigan noon pa lamang panahon ng pananakop ng mga Kastila. Ayon kina Noceda at Sanlucar,⁵ ang kasingkahulugan nito ay ang *salteador* sa wikang Kastila. Subalit nangangahulugan din ito ng pagtiwalag o pagtalikod sa labanan bilang pagliligtas sa sarili. Hindi ito nangangahulugan ng karuwagan subalit pagtiwalag bilang mulat na pagkilos sa pakikipaglaban.⁶ Sa kasalukuyang panahon, ang kataga ay ginagamit sa pagturing sa mga manok na umaayaw sa laban sa pagkakataon ng sabong.

Maaaring tingnan ang pangangayao bilang isa sa mga pangunahing katangian ng pakikipagtunggaling makikita sa Timog Silangang Asya. Ang pagtiwalag, pagtalikod, paglikas at paglisan ay hindi nangangahulugan ng pagpapasailalim sa kapangyarihan ng kalaban kundi ang kabaligtaran nito. Sa pamamagitan ng pagtiwalag, ang kalaban ang siyang nawawalan ng kapangyarihan.

Maglilingo

Isa sa mahalagang salamin ng pakikipagtunggali ay ang pagbibigay-katangian ng mga pagkilos sa mga pamamaraang isinagawa ng mga nakikibaka. Ang paglilingo ay isang

katangian ng pagsalakay at pagpatay sa kaaway sa pamamaraang dalian at hindi alam ng kalaban. Makikita rito ang estratehiya at taktika ng pakikihamok ng mga Pilipino. Sumasalakay tayo kung handa at ganap ang pagkakataon ng tagumpay, subalit hindi ito nagtatangkang sumalakay kung higit na mahina kung ihahambing sa kaaway. Kung kaya, tinitingnan ang mga ito bilang patalikod na pagsalakay ng mga nakikibaka.⁷ Karaniwang isinasalin bilang *assassin* sa wikang Ingles ang kataga.

Mandarambong

Katulad ng panloloob, ang pandarambong ay isa sa mga pangunahing termino na ginagamit upang ipakahulugan ang mga isinasagawa ng mga nakikipagtunggali. Sa pamamagitan ng pandarambong, kinukuha ng mga ito ang mga ari-arian sa pamamaraang mabilisan at madalian. Narito rin ang elemento ng sorpresa at kawalang malay ng maaaring maging katunggali sa pakikihamok. Hindi nalalaman ng katunggali ang kaganapan ng pandarambong hanggang sa aktwal na pagkakataon na ng pagsalakay. Kapuna-punang isa ito sa mga katagang nagdadala ng negatibong pananaw hinggil sa pakikipagtunggali. Mahalagang banggitin na ang pandarambong ay maaaring gamitin ng mga naging katapat ng mga nagtutunggaling mga puwersa na nawalan ng ari-arian o posisyon sa lipunan bunga ng tunggalian, o maaari rin itong gamitin ng talagang mga biktima ng pag-agaw sa kayamanan ng mga taong walang lehitimong dahilan sa pagkilos. Sa katinayan, kung lalapatan ng makauring batayan ang pagsusuri, ang pandarambong ay maaaring gamitin ng parehong naghahari at pinaghahariang uri. Sa naghaharing-uri, ang mga mandarambong ay kalimitang walang ginagawa sa buhay at nang-aagaw sa pinagpaguran ng iba. Sa pinaghahariang uri, maaaring gamitin ang kataga sa pagtukoy sa mga panginoong maylupa na nangamkam ng lupa at ari ng karaniwang tao upang magkamal ng kayamanan para sa sarili.

Manlulupig

Isa sa pinahahalagahang aspekto ng pakikipagtunggali ay ang naging bunga ng pagkilos sa pagtatapos ng

pakikihamok. Ang nagwagi ay kalimitang itinuturing na siyang nangingibabaw na may kakayahang itakda ang ninanais niya sa pamamaraan ng paggupo sa iba. Sa ganitong pamamaraan, ang katagang manlulupig ay ginagamit sa mga nakikipagtunggaling may malimit na pagkakataon ng pagwawagi at may kakanyahang magupo ang kaaway.

Sa panahong kolonyal, nakararami sa mga kilusang katutubo ay nagawang talunin ng dayuhang mananakop, kung kaya't ang katagang manlulupig ay kalimitang ikinakabit sa mga dayuhang manlulupig. Higit na naging karaniwan ang paggamit ng banyagang manlulupig kaysa sa katutubong katapat nito. Kung kaya, ang imahen ng manlulupig ay yaong dapat igpawan ng mga nakikipagtunggaling katutubo na karaniwang kaugnay sa mga dayuhang mananakop.

Mandurukot

Kaugnay ng isinasagawang pagkilos ng mga nakikipagtunggali ay ang pamamaraan ng pagturing ng mga ito sa mga katunggali o kaaway. Maaaring maging layunin ng nakikipagtunggali ang pagkuha sa kaaway o sa ari-arian nito. Ang mga mandurukot ay karaniwang makikita sa labas ng lugar na tinitirhan ng kaaway. Ang isinasagawang pandurukot ay naisasakatuparan sa pagkuha ng kaaway o ari-arian nito pagkatapos ay dadalhin sa kuta ng mga nakikipagtunggali upang doon isagawa ang susunod na hakbang. Maaaring manghingi ng ransom sa taong dinukot mula sa mga kaanak nito, o maaaring dito na isakatuparan ang pagpatay.

Sa kasalukuyang panahon, ang mandurukot ay yaong mga taong nangunguha ng salapi, pitaka at mahahalagang bagay sa mga biktima nito sa pamamagitan ng pagdukot sa sisidlan - maaaring sa bulsa ng pantalon, sa bag o sa anumang lalagyang maaaring madukot ng nagsasagawa nito.

Mananamsam o Tagasamsam

Karaniwang pinahalagahan sa pagsasakatuparan ng pakikipagtunggali ang pamamaraan ng pagkuha ng ari-arian ng mga kaaway. Ang gawaing ito ay naisasakatuparan sa

iba't ibang pamamaraan. Maaaring ang pagkuha dito ay sa pamamagitan ng sapilitan at madaliang pagkuha sa ari-arian ng iba. Maaari rin naman na ang pamamaraan ay maisasakatuparan sa pamamagitan ng pagkuha sa mga ari-arian ng iba nang hindi namamalayan o wala ang katunggali. Ang huling nabanggit na pamamaraan ay isinasakatuparan upang maiwasan ang madugong paghaharap ng magkatunggaling puwersa. Sa pamamagitan nito, makikita ang pamamaraan ng pagsasamsam bilang pagsasakatuparan ng pagkuha ng ari-arian ng iba nang hindi mulat o malay ng may-ari kung ang ari-arian ay nakahayag naman at handang makuha nang madalian. Naisasakatuparan ito sa pamamaraang lihim at malumanay. Maaaring ihambing ito sa pananamsam ng damit na isinasagawa ng mga nasa tahanan. Isa pa rin ito sa katagang may negatibong implikasyon sa pakikipagtunggali, bilang walang pakundangan sa tinatanggap na konsepto ng pag-aari ng mga bagay.

Mandirigma

Mahalaga ring bigyang pansin sa pagtalakay ng pakikipagtunggali ang antas ng pagkakasangkot ng mga nakikihamok. Ang nakararami sa nakikipagtunggali ay bahagi ng isang higit na malawak at malaking kilusan na kinasasangkutan ng higit na maraming tao. Kung ang ilang kataga ay tumutukoy sa katauhan ng nakikibaka bilang isang indibidwal, ang mandirigma ay tumutukoy sa nakikipagtunggali bilang bahagi ng isang higit na malawak na samahan o kilusan. Ang digmaan ay kalimitang isinasakatuparan hindi ng mga indibidwal kundi ng mga grupo o mga lipunang kasangkot sa pakikihamok. Sa ganitong pamamaraan, ang mandirigma ay nakikihamok sa pakikipaglaban sa kaaway bilang bahagi ng isang higit na malaking grupo ng tao, at may layuning makipaglaban sa pagtatanggol ng isang higit na malaking kadahilanan, sa labas ng antas ng sarili. Maaaring ang dahilan ng pakikihamok ay para sa higit na malalim na layunin, halimbawa ay ang pagtatanggol sa higit na masalimuot na pakikipag-ugnayan ng tao tulad ng pagkamamamayan, o sa mga ideya tulad ng kalayaan, kasarinlan, kaginhawahan ng higit na nakararami, at iba pa.

Ang mandirigma rin ay maaaring tumukoy sa uri sa lipunang ang tanging tungkulin ay ang pagsasakaturang ng pakikilahok sa digmaan. Mahalagang banggitin na sa kasong ito, nakapangingibabaw ang organisasyon ng pamunuan sa mga mandirigma kung kaya ang mga ito ay itinuturing ding bahagi ng isang higit na malawak na samahan ng mga nakikipagtunggali.

Sa ilang pagkakataon, ang katapangan ng isang grupo ng tao sa pagharap nito sa mga kaaway ay nagpapahiwatig ng mabuting katangian ng isang bayan. Kung kaya, ang kakayahan ng mga mandirigma na ipagtanggol ang interes ng nakararami ay tinitingnan bilang pangkalahatang katangian ng isang bayan o isang lahi. Dito nabubuo ang pagturing sa mga ito bilang bayang mandirigma o lahing mandirigma.

Manghihimagsik

Isa sa pangunahing katagang nagsasalamin sa katauhan ng nakikipagtunggali ay ang manghihimagsik. Ito ay maaaring maisakatuparan sa pamamagitan ng anumang pamamaraan ng pag-aaklas. Ang paghihimagsik ay isa sa pinakamayamang katawagang nagbibigay ng napakaraming kahulugan sa pakikipagtunggali, kung kayat ang katangian ng manghihimagsik ay siya ring isa sa pinakamaraming kahulugang maaaring maibigay.

Ang isa sa pangunahing katangian nito ay ang pagkakasangkot ng mga nakikipagtunggali sa isang malawakang pag-aaklas. Ang nakikihamok ay kasangkot sa pangkalahatang kilusang naglalayong baguhin ang batayang katangian ng mga pangunahing istruktura ng lipunan. Dahil dito, ang mga manghihimagsik na kasangkot sa pangkalahatang kilusang ito ay yaong naglalayong makisangkot sa pangkalahatang pagbabago sa lipunan.

Isa pang kahulugan nito ay nagpapakita ng malawakang pagkakasangkot ng nakararaming populasyon sa pagsasakaturang ng kilusan. Ang manghihimagsik ay kalimitang bahagi ng isang malawakang kilusan at kasangkot sa pagtatangka ng nakararami sa paghulunsad ng pagkilos. Kung gayon, ang manghihimagsik, kagaya ng mandirigma, ay hindi nagpapahayag ng pagkilos ng indibidwal kung

hindi ang pakikipagtunggali ng nakararaming bahagdan ng populasyon.

Bukod sa mga nabanggit, mahalaga ring linawin ang pagkakaiba nito sa mandirigma. Ang mga manghihimagsik, kahit na militante at radikal ang kalimitang layunin, ay hindi kinakailangang magsakatuparan ng pagkilos sa pamamagitan ng harapang pakikipagtunggali sa pamamagitan ng madugong digmaan. Ang ganitong katangian ng manghihimagsik ay maaaring mapalawak at posibleng magamit bilang kahulugan nito. Ang pagkilos ng mga maghihimagsik ay maaaring mangahulugan mula sa pinaka-aktibong pagtatangka na makisangkot sa pakikipagtunggali sa pamamagitan ng armadong pakikibaka, hanggang sa paghihimagsik sa pamamagitan ng pag-iwas sa kaaway at pagpunta sa kabundukan upang doon magtatag ng isang bagong kaayusan.

Mahalaga ring bigyang pansin ang kahalagahan ng paghihimagsik bilang isang penomenong pangkasaysayan. Ang paghihimagsik bilang isang kilusan ay kalimitang makikita sa isang pangyayaring pangkasaysayan na maituturing bilang ikutang pangyayari o bagtasang pangkasaysayan. Bilang isang "ikutang pangyayari", ang paghihimagsik ay siyang nagtatakda bilang tagapagbago sa mga batayang pangyayari sa lipunan, kung kaya ang pangyayaring ito ang nagbubunsod sa mga istrukturang panlipunan na makaranas ng batayang pagbabago. Bilang "isang bagtasang pangkasaysayan", ang paghihimagsik ay nagaganap bilang isang pagsasanib ng mga magkakaugnay na pangyayari na siyang nagdudulot ng pagbabago sa lipunan. Ang mga pangyayaring ito ay tila nagkakapanabay na kumilos sa isang bagtasan. Sa dalawang pamamaraang nabanggit, ang manghihimagsik ay siyang mahalagang aktor-pangkasaysayan na siyang nagsasakatuparan ng pagbabagong panlipunan.

Mangangagad

Katulad ng mga nabanggit na pamamaraan ng pakikipagtunggali na binibigyang pansin ang ari-arian ng mga katunggali, ang katauhan ng nakikipagtunggali ay kalimitang tinitingnan bilang tagakuha ng pag-aari ng iba sa pamamaraang mabilisan habang ang bagay na layuning

kunin ay tangan o hawak ng iba. Katulad ng mandurukot, ang mang-aagaw ay nakarating din sa kasalukuyang panahon na nangangahulugan ng pagkuha ng salapi, pitaka o bag ng ibang tao nang hindi nito namamalayan. Kalimitang isinasagawa ito habang tumatakbo ang mang-aagaw at ang biktima ay walang kamalayan ukol sa isinasagawa ng nakikihamok. Higit na negatibo ang kahulugan ng mga ganitong termino at nagpapahiwatig ng kawalan ng lehitimong katangian ng pagkilos, maliban sa kadahilanang nais lamang kumuha ng pag-aari ng iba.

Mandaranggit

Ang salitang mandaranggit ay isa sa pinakamakulay na terminong maaaring gamitin sa pagtalakay ng nakikipagtunggali. Ipinapahiwatig nito ang pamamaraan ng pakikipagtunggali ng mga tao lalo na sa pakikitungo nito sa iba. Ang mandaranggit ay kalimitang sumasalakay nang ibayo ang kabilisan at tila mula sa paglipad ang pagsalakay, kagaya ng mga malalaking ibon. Ang mandaranggit ay kalimitang ginagamit din sa pagturing sa mga mababangis, malalaki at mailap na ibon na handang sumalakay sa maaaring maging biktima nito.

Mananagpang

Makabuluhan din na banggitin na bukod sa mandaranggit, ang mananagpang ay kalimitan ding ginagamit sa pagturing sa mga nakikihamok sa kanayunan. Dito ay ginagamit ang pamamaraan ng paghahambing sa mga nakikipagtunggali sa maliliksing ahas at hayop na mabilis ang pagsasalakay na isinasagawa. Kakaiba sa mandaranggit na kalimitang inihahambing sa mabibilis na mga ibong lumilipad, ang mananagpang ay kalimitang inihahambing sa mababangis na hayop na karaniwan ay nangangagat nang mabilis. Ang pagsagpang ay higit na mabilis na pamamaraan ng pagsalakay na ginagamit ang mga ngipin, na higit na mabilis sa tuka, kagat o tuklaw.

Manghaharang

Isa sa pinakamalimit na gamitin bilang salitang tumutukoy sa mga nakikipagtunggali ay ang manghaharang.⁸ Kalimitang

nangangahulugan ng pagsagka sa pagkilos o daraanan ng katunggali, ang manghaharang ay kalimitang kumikilos sa mga latian, kaparangan, pinak, ilang na daanan, at ilan pang mga lugar na kalimitang malayo sa kabayanan. Ang kalimitan sa mga nagiging katunggali nito ay yaong mga naglalakbay sa pagitan ng mga kabayanan. Sinasasalamatin din ng salita ang hindi pagtatangka ng manghaharang na isagawa ang pagkilos sa pamamagitan ng pagsalakay sa katunggaling nakatigil o hindi gumagalaw o naglalakabay. Sa katunayan, ang panghaharang ay naisasagawa lamang sa pamamagitan ng pagsalakay sa mga tao o bagay na naglalakbay o naglalakad. Ang mga manghaharang ay kalimitan ding itinuturing na mga mandarambong, mandurukot at mananagpang. Kalimitang kumikilos sila sa pamamagitan ng isang maliit na pulutong na nagsasagawa ng pagsalakay bilang grupo.

Manliligalig

Makabuluhan ring tingnan ang naging kinalabasan ng mga pagkilos na isinasagawa ng mga nakikipagtunggali. Kalimitang tinitingnan ng karaniwang tao at ng estado ang pakikipagtunggali bilang pamamaraan ng pagbibigay ng kaguluhan sa "maayos" na kalagayan ng pamayanan. Ang pananalakay na isinasagawa ay tinitingnan bilang tagapagdulot ng kalituhan, pagkabalisa, bagabag at kaguluhan sa mga mamamayan. Sa ganitong konteksto makikita ang pakikipag-ugnayan ng mga nakikipagtunggali sa lipunang kinabibilangan. Ang nakararami sa mga ito ay tinitingnan ng ilang sektor na nagdudulot ng ligalig sa kanilang pagkilos. Bunga nito, ang imahen ng ilang tradisyonal na historyador na ang pakikipagtunggali ay laging tinatatanggap ng pamayanan ay hindi na maaaring tanggapin sa kabuuan nito.

Makabuluhan ding bigyang-pansin na ang mga dalumat na nagpapaliwanag sa kalagayan ng lipunan, tulad ng kaayusan o kaguluhan, ay maaaring magsalamin ng pananaw ng uring panlipunan na tumitingin sa mga kalagayan. Ang ligalig at kaguluhan sa isang uri ay maaaring tingnan bilang tagapagbigay ng pag-asa sa ibang sektor ng lipunan. Sa ganitong pamamaraan, kailangang maging mapagbantay ang manunuri ng manliligalig kung kaninong pananaw ito nagbibigay ng kaguluhan.

Magnanakaw

Isa sa problematikong dalumat ng pakikipagtunggali ay ang pagturing sa mga nakikipagtunggali bilang isang kilusang panlipunan. Tulad ng mga nasuring salita gaya ng mandurukot, manghaharang, mananamsam at mang-aagaw, ang karamihan sa mga salitang tumutukoy sa nakikipagtunggali ay nagpapahiwatig hindi ng pagkilos ng masa upang baguhin ang kaayusang panlipunan kung hindi maghahatid ng suliraning panlipunan. Ang problema kung saan nagsisimula ang isang masang pagkilos at saan nagtatapos ang isang suliraning panlipunan ay isang katotohanang makikita sa pagsusuri ng lipunan.

Sa katunayan, lalong magiging problematiko ang kalagayan ng pag-aaral kung titingnan ang mga batis na nasuri bilang pagpapahayag ng ilang sektor na tingnan ang mga nagaganap sa grupo na maisakatuparan ang kanilang kapangyarihan na maaaring makita sa dalawang ito. Subalit ang pagtingin kung alin sa pamamaraan ng pakikipagtunggali ang maaaring maging bahagi ng isang kilusang panlipunan ay maaaring makilala kaagad kung magbibigay ng ilang pamantayan sa pagiging lehitimo ng katangian ng nakikihamok sa lipunan.

Masamang loob

Kalimitan nang tinitingnan ng mga nagiging biktima ng nakikipagtunggali -- lalo na yaong mga nakararanas ng kasiraan bunga ng pagkilos ng mga nakikihamok -- na tingnan ang mga nakikipagtunggali bilang isang taong may masamang katangian, pag-uugali o pag-iisip. Ang kasamaan ng loob ng isang tao, ang kawalan niya ng katwiran, at pagpapahalaga sa iba, at ang kapangitan ng kanyang pag-uugali ay magpapaliwanag kung bakit ang ilan sa mga nakikipagtunggali ay itinuturing bilang mga magnanakaw, mang-aagaw at mandurukot. Sa pamamaraang ito, ang mga nakikipagtunggali ay pinapalagay na mga may masamang katangian kung kaya naisasakatuparan nila ang kanilang mga pagkilos. Kung gayon, mahalaga ang pagturing sa mga nakikipagtunggali bilang salamin ng kalagayan ng kalooban ng isang tao.

Magandang loob

May mga pagkakataon naman na ang ilang karaniwang tao ay tinitingnan ang mga nakikibamok bilang tagapagdala ng magandang asal at pag-uugali. Ang ganitong katangian ng pakikipagtunggali ay nakikita sa pamamaraan ng ilang tao na bigyan ng pakundangan ang karaniwang tao sa pagsasakatuparan ng mga pagkilos. Ang romantikong imahen ng bayaning kumakalinga sa nakararami bilang kanilang tagapagtanggol at sumasalakay sa mga mang-aaping kinamumuhian ng mga mamamayan ay karaniwang kumukuha ng ganitong katangian.

Masamang tao

Kaugnay ng masamang loob, pinahalagahan din ng ilang mamamayan ang katauhan ng indibidwal sa pakikipagtunggali. Ang pagkabuo ng gawain ng mga nakikibaka na tinitingnan din bilang pagnanakaw, pandarambong, at panloloob ay tinitingnan din bilang salamin ng kasamaan ng katauhan ng tao. Kung ito ay nakikibamok at maraming napapahamak, ang nakararami sa mga tao ay tumuturing sa mga nakikibaka bilang masasamang tao.

Pulahan

Isa sa mahahalagang aspekto ng mga katawagan ay ang kakayahan nitong ihayag ang simbolismo ng mga nakikisangkot sa gawaing panghihimagsik. Ang salitang pulahan ay nabuo bunga ng kasuotang kalimitang ginagamit ng mga nakikibamok sa Kabisayaan upang bigyan ng tanda ang kanilang pakikibamok. Mahalaga ang simbolismo sa pakikipagtunggali at ang kulay pula ay isa sa pinakasimbolikong pamamaraan sa pagpapahayag ng katapangan, kahandaang mamatay at kakanyahang makipaglaban. Kalimitan sa mga pulahan ay nagsusuot ng kulay pula upang ipahayag ang kanilang pakikiisa sa mga kilusang may ganitong nabanggit na katangian.⁹

Suitic

Isa sa kapuna-punang pamamaraan ng pagtatanggal sa lehitimong katangian ng mga taong nakikipagtunggali ay

ang pagsira sa katangiang positibo nito. Kapuna-puna na ang ilang salita tulad ng switik ay ginagamit din upang tukuyin ang ilan sa mga nakikihamok na indibidwal.¹⁰ Sa kasalukuyan, ang ilan sa kahulugan nito ay ang taong hindi nagbabayad ng utang o tumatakbo sa obligasyon at responsibilidad na pinagkasunduan. Tinutukoy ding tuso dahil sa kakayahan nitong makawala sa mga pagkakataong gipit at naiipit.¹¹

Taong-labas

Isa sa hindi gaanong napapansing popular na konsepto sa pakikipagtunggali ay ang katangian nitong makibaka sa labas ng itinatakhang kaayusan ng lipunan. Sa ganitong pamamaraan, ang kaayusang panlipunan mismo ang siyang magiging direksyon ng pakikihamok. Ang pagtatangkang bigyan ng subersyon ang kaayusang makikita sa loob ng lipunan sa pamamagitan ng pakikibaka sa labas nito ay maaaring maging dahilan kung bakit ang nakararami sa mga salitang ginagamit tulad ng manloloob, manghaharang, mandurukot, at iba pang kaugnay na dalumat ay nagpapahiwatig ng pagtahan sa labas ng kaayusan sa lipunan.

Kailangang bigyang pansin na ang proseso ng pakikibaka sa labas ng hindi lamang nangangahulugan ng pagtahan sa labas ng pueblo. Makabuluhan man ang pook na pagtatakda ng pamamaraan ng pag-iral ng mga "taong-labas", mahalagang tingnan na ang pagiging nasa labas ng mga "taong-labas" ay hindi lamang sa pisikal na kalagayan ng kanilang pamumuhay. Mahalaga rin na ang pagkalabas nila ay nasa antas din ng usapin ng kapangyarihan ng estado, ng gumagabay na ideyolohiyang nagsasaayos sa lipunan pati na ang pananaw pandaigdig na gumagabay sa pagkilos at pamumuhay.¹²

Isa pang mahalagang katangian ng katagang "taong-labas" bilang isang dalumat pangkasaysayan ay ang popularidad ng gamit nito sa karaniwang tao kasabay ng kapuna-punang kakulangan ng mga dalubhasa sa wika at kultura na magbigay ng malalimang pag-aaral ukol dito. Mahigit nang isang dekada simula nang magamit ang loob

at labas bilang pangunahing dalumat na makapagpapaliwanag sa katauhang Pilipino, ang pagkabuo ng mga pag-aaral ukol sa "taong-labas" bilang isang pormal na konsepto na gagabay sa pagsusuri ng mga nakikibaka ay hindi pa halos nagsisimula. Ang nakararami ring mga diksyunaryo at talatinigang nakonsulta ay hindi kasama ang "taong-labas" bilang konseptong nagpapahiwatig ng katauhan ng pakikipagtunggali. Gayunman, makikita sa mga popular na katawagang masasalamatin sa media at kasaysayang pasalita na ang kataga ay makabuluhan bilang isa sa mga pangunahing konseptong gumagabay sa pagsasaayos ng ugnayan ng mga nakikibaka sa lipunan.

Tao sa damo

Isa pang mahalagang katangian ng mga salitang ginagamit sa pagturing sa mga nakikipagtunggali ay ang pahiwatig nitong magsalamin ng pamamaraan sa pagturing ng kaayusang panlipunan sa mga nakikihamok. Ang paggamit ng tao sa damo bilang kataga, ay nagpapahiwatig na ang pagkilos ay maaaring tingnan na may kabangisan at kakulangan sa pagkaamo. Dahil dito, ang mga nakikibaka, upang muling maging bahagi ng kaayusang panlipunan, ay tinitingnang kailangang paamuin at alisan ng kabangisan. Ang pagtira sa labas at ang pakikibaka mula rito ay tinitingnan bilang indikasyon ng pagtira sa daigdig ng kabangisan - gaya ng pamumuhay ng mga tao sa damo.

Tubo sa damo

Kagaya ng tao sa damo, ang pagiging tubo sa damo ay salamin ng kawalan o kakulangan ng pagkaamo ayon sa pamantayan ng "sibilisadong" pamumuhay sa loob ng lipunan. Maaaring tingnan na ang kataga ay indikasyon ng kawalan ng pagkapino sa pagkilos at pagiging makatao sa paggalaw ng mga taong nakikibaka. Kailangang linawin na ang ilang hayop lamang tulad ng kabayo, baka at kambing ay yaon lamang mga ngumunguya ng damo. Gayunman, kung ang mga ito ay paaamuin, makikitang magiging kapaki-pakinabang ang mga ito sa lipunan. Maaaring ganoon din ang pagturing ng ilan sektor sa mga nakikipagtunggali. Mula sa kalagayan ng kabangisan na

nagdudulot ng ligalig sa kaayusang panlipunan, ang ilang nakikibaka ay kailangang paamuin upang maging kapaki-pakinabang ang gamit sa lipunan. Makikita ang ganitong tendensiya sa ilan pang mga susunod na mga salitang tatalakayin.

Tadtad

Salamin din ng mga terminong ginagamit sa pagtukoy sa mga nakikibaka ang pamamaraan ng pagtrato ng mga ito sa kanilang nga katunggali. Ang tadtad ay kalimitang ginagamit upang bigyang katangian ang pamamaraan ng pagpaslang sa mga kaaway ng mga nakikihamok. Ang mga ito ay isinasagawa sa pamamaraan ng pagtadtad sa katawan ng kaaway. Sa ilang panahon ng pagkilos ng mga pulahan ng Samar at Leyte, naging tawag din sa kanila ang tadtad dahil ito ang karaniwang isinisigaw ng mga puluhan bago sila sumalakay sa mga kaaway.¹³

Tulisan

Ang pinakakaraniwan sa lahat ng mga salitang ginagamit upang bigyang katangian ang pakikibaka sa labas ng kaayusang panlipunan ay ang tulisan. Sa lahat halos ng mga diksyunaryong nakonsulta, ang tulisan ang isa sa pinakamalawak na ginagamit sa pagtukoy sa mga nakikihamok sa lipunan. Ang nakararami dito ay lumabas bilang mga talatinigan noong ikalabingsiyam na dantaon. Ang ganitong kalagayan ay pinatibay ng pag-aaral ni Isagani Medina na nagsasaad na ang tulisan bilang isang katawagan ay naging malaganap lamang sa panahong ito, na tumutukoy sa mga taong namundok sanhi sa partikular ng paglikas mula sa kaayusang itinatag ng pueblo sa pamamagitan ng patakaran ng *reduccion*.¹⁴ Sa katunayan, ang ganitong katangian ay makikita sa pag-aaral ng mga talatinigan bago ang panahong ito. Hindi lumalabas ang terminong tulisan at ang palagiang makikita ay ang mangangayaw at maglilingo.¹⁵

Ang katawagan ay nabuo mula sa sandatang ginagamit ng mga manghaharang. Ito ay kalimitang matalas o matulis na handang tumutok sa mga katunggali anumang oras sa panahon ng pakikihamok. Kung kaya ang tulisan ay nabuo bilang pagbibigay-katangian sa mga taong kalimitang mayroong mga ganitong sandata sa pakikipaglaban.

Tirong

Makikita rin ang pananaw ng mga tao sa mga nakikibaka sa pamamagitan ng mga bansag na ginagamit sa mga ito. Sa Katagalugan, partikular sa Kabite at Batangas, ang salitang tirong ay kumakatawan sa taong palagiang nakikipag-away, hindi sumusunod sa kalakaran ng lipunan, at nabubuhay bilang mga siga sa pamayanan. Ang mga tirong ay karaniwang kinatatakutan at iniitwasang makaharap ng nakararami. Ang ipinagkaiba ng tirong sa ibang mga nakikibaka ay ang pamamaraan ng pamumuhay ng mga ito. Ang mga tirong ay kadalasang may mahigpit na ugnayan pa rin sa pamayanan at kalimitang makikita pa rin ang mga ito na nananahan sa mga pamayanang kinabibilangan nila; hindi kagaya ng mga "taong-labas" at tulisan na nasa labas ng kabayanan ang kalimitang lugar ng pagkilos. Ang tirong ay isa rin sa mga negatibong pamamaraan ng pagtingin sa mga nakikipagtunggali na hindi gaanong tinitingnan bilang isang katanggap-tanggap na katauhan sa pamayanan.

Mga terminong banyaga

Bandido

Ito ay isa sa mga pangunahing salitang Kastila na ginagamit upang tukuyin ang lahat ng mga nakikipagtunggali sa labas ng kaayusang makikita sa pueblo. Ang nakararami sa mga talatinigan ay nagpapahayag ng isa kahulugan ng salita.¹⁶ Tinatawag ng mga banyaga ang mga kilusang nakikipagtunggali na kilusan lamang ng pambabandido upang mabigyang-diin ang kawalan ng lehitimong katangian ng mga ito. Maaaring katumbas nito ang tulisan, manloloob, manghaharang, at mandarambong subalit ang lahat ng ito ay nangangahulugan din ng pagkilos nang sumuway sa batas o kautusan ukol sa kaayusan. Ayon kay Isagani Medina, makikitang ito ay nagmula sa bando o proklamasyon, kung saan ang mga bandido ay tinatawagan upang humarap sa mga hukom mabigyan ng karampatang husga ang kanilang ginawa.¹⁷

Bandolero

Ang bandolero ay halos kasingkahulugan din ng bandido. Halos nagkakaisa ang mga talatinigan sa pagsasabing ang

mga ito ay pagkilos ng mga tulisan at nagpapakita ng kawalang katangian nito sa larangan ng lehitimong kilos-protesta.¹⁸ Naging makabuluhan ang bandolero sa panahon ng pakikipagtunggali sa bagong dating na mananakop na mga Amerikano nang sabihin nilang lahat ng nakikipagtunggali sa kanila ay hindi na mga lehitimong mga pagkilos na nagnanasang lumaya kung hindi mga pagkilos na ng mga bandido at tulisan. Ito ay higit na kilala sa katawagan ng Batas sa Bandolerismo.¹⁹

Cimarron

Ang ilan sa mga banyagang termino ay nangangahulugan din ng kawalan ng pagkaamo at pagiging mabangis na tulad ng mga hayop. Kalimitan nang inihahambing ang mga nakikipagtunggali sa mga alagang umaalma at nagiging mabangis. Ang kahalagahan ng cimarron ay ang paggamit nito bilang kawangis ng mga dating mababangis na mga hayop na naging maamo sa pamamagitan ng pag-aalaga subalit bumalik sa kalagayan ng kabangisan matapos ang ilang panahong maalagaan. Inihahambing ang cimarron sa mga kabayo o mga bakang hindi masawata ang pagkilos, kahit ng kanilang mga amo.²⁰

Civil-civil

Ang paggamit ng mga katawagang nagbibigay ng pagkakahawig sa pamilyar na mga institusyon ay kalimitang isinasagawa ng mga nakikipagtunggali. Halimbawa, ang mga babaylan ng Negros sa panahon nina Papa Isio ay tinawag ding mga civil-civil dahil may pagkakataong ang kanilang kasuotan ay kahawig ng mga uniporme ng Guardia Civil.²¹ Mahalaga ang pag-uulit ng terminong civil dahil nagpapahiwatig din ito ng pag-alipusta sa mga institusyon ng kapangyarihan. Sa mga wikang Filipino, ang pag-uulit ng salita ay kalimitang tinitingnan bilang paggaya sa orihinal na mga bagay nang hindi seryosong pamamaraan o larularo lamang. Maaaring ihambing ito sa halimbawa ng bahay-bahayan, baril-barilan o gera-gerahan na ginagawa sa larong bata. Ang civil-civil ay maaaring mangahulugan ng panlalait sa orihinal na institusyon o ang pagturing sa panggagaya bilang isang nakatutuwang karanasan.

Colorum

Marami ring mga kilusang itinuring sa Pilipinas na bahagi ng tradisyon ng *Colorum*. Ilang dalubhasa ang nag-aral sa mga ito na nagsabi na ang nakararami ay pagpapatuloy sa tradisyong sinimulan ni Apolinario dela Cruz o Hermano Pule sa pag-aaklas ng *Cofradia de San Jose* sa Tayabas noon 1841.²² Ang salitang *colorum*, na sa kasalukuyan ay nangangahulugan ng anumang gawain o bagay na walang sapat na dokumentasyon upang ituring na legal ng estado, ay nagsimula sa pagpapaikli sa dasal na Latin na kalimitang sinasambit ng mga nag-aaklas, ang *Saecula, Saecolorum*. Sa panahon ng pananakop ng mga Amerikano, ang ikalawang dekada ng kasalukuyang dantaon, nagpakita ng malawakang pagkilos ang mga magsasaka sa iba't ibang bahagi ng Pilipinas. Ang mga pag-aaklas na ito tinawag sa pangkalahatan bilang *Colorum*, ay halos walang pagkakaugnay sa isa't isa maliban sa katangian nitong may pagkahawig sa mga dating pagkilos ni Hermano Pule. Mula sa Pangasinan sa hilaga hanggang sa Surigao sa timog, ang mga *Colorum* ay kumilos sa isang malawakan, subalit hindi magkakaugnay, na mga pag-aaklas sa loob ng panahong ikinalat halos sa isang dekada. May mga partikularidad na katangian ang bawat isa, kung kayat kailangan pa ng higit na malalimang pagsusuri sa mga paglalahat na naisagawa na.

Contra-costa

Isa sa pangunahing makikita sa pagpapakahulugan ng mga katawagan sa pakikipagtunggali ay ang salamin ng pananaw ng naghaharing-uri o nasa kapangyarihan sa kalagayan ng nakikihamok. Ang *contra costa*,²³ halimbawa, ay maaaring isalin sa literal na kahulugan nito na sa "kabilang baybay-dagat." Makikita rito na ang kanilang pananaw ay ang kalagayang di-maabot ng mga taong nakikibaka at kalimitang nasa malayong lugar tulad ng kabilang pampang. Maaari rin namang tingnan ang katawagan bilang simbolikong pagsasalarawan ng layo ng kalagayan ng katunggali. Kung ang kaaway ay nasa kabilang panig ng pampang, hindi kinakailangang magkaroon ng madugong pagtatagpo ng magkabilang panig kung hindi tutukuyin ng isa ang isa.

Cuadrilla

Ang pamamaraan ng pagkilos ng mga nakikipagtunggali ay makikita ring nasasalamín sa mga katawagang ginagamit para sa kanila. Ang *cuadrilla*, na nangangahulugan ng pulutong o katipunan ng mga taong may iisang layunin,²⁴ ay karaniwang ginagamit bilang pagbibigay-katangian sa mga grupo ng mga taong kumikilos sa labas ng kinikilalang pulutong ng mga sundalo.

Dios-dios

Ang katawagang Dios-Dios ay ginamit din upang bigyang pansin ang pahayag ng ilang nakikipagtunggali bilang bahagi ng kilusang relihiyo-pulitikal na ma'y bahid ng ispiritalidad. Ang katagang ito ay ginagamit din upang tingnan ang kasapian ng sumusunod sa mga kinikilalang pinunong Dios na nagkatawang tao sa lupa. Nagkaroon ng mistikal na katangian ang pagkilos sa mga ganitong katawagan, sa pagkakataon na ang isang pinuno ay tinitingnan bilang pagsasakatauhan ng Dios, tulad ni Dios Buhawi ng Negros²⁵ at iba pang mga pinuno.

Delingwente

Karaniwang ginagamit ang terminong *delingwente* sa pag-uuri sa mga nakikipagtunggali upang ipakita ang pamamaraan ng kanilang pagkilos. Sa ganitong sentido, ang nakikipagtunggali ay maaaring isa sa mga ordinaryong mamamayang naninirahan sa pamayanang nasasakop ng mga banyaga, subalit may ilang responsibilidad at obligasyong hindi nila isinasakatuparan. Ilan sa halimbawa nito ay ang hindi pagbabayad ng tamang buwis sa tamang panahon; ang hindi pagbibigay ng tamang kota sa produksyong iniatas ng pamahalaan; o ang simpleng hindi pangungumpisal na inaasahan ng simbahan.

Facineroso

Ang katawagan ay kalimitang ginagamit upang bigyang kahulugan ang gawain ng mga taong hindi sumusunod sa kautusan tulad ng switik at delingkwente. Kalimitang ipinapakahulugan din ito bilang mga tulisan at mga taong may masasamang gawain.²⁶

Fanatico

Naging malawakan ang paggamit ng terminong ito upang tukuyin ang mga naniniwala sa pinuno at ideya ng samahan, partikular ng mga kapatiran tulad ng Colorum, Pulahan, at Dios-Dios. Ang ilan dito ay itinuturing ng mga nasa kolonyal na pamunuan, partikular ang mga Amerikano, bilang pagkilala sa mga itinuturing nilang nagugulumihanang pamamaraan ng pagkilos ng mga nakikipagtunggali. Sa ganitong pamamaraan, ang dating positibong kahulugan ng fanatico na maaaring tingnan bilang aktibong sumusubaybay sa mga pinaniniwalang ideya at pinuno ay nagkaroon ng negatibong kahulugan na nagpapahiwatig ng bulag at walang pag-iisip na pagsunod sa mga bagay na hindi dapat paniwalaan.

Filibustero

Ang nagaganap na pagbabagong panlipunan na nagresulta sa reaksyon ng mga tao sa pagbabagong ito ay kalimitan ding makikita sa pag-usbong ng ilang salitang sapat na nagbibigay-katangian sa mga nakikipagtunggali. Ang ilan dito ay eksklusibong ginagamit upang tukuyin ang ilang sektor sa lipunan sa ispesipikong panahon.

Isa sa pangunahing salitang may ganitong katangian ay ang filibustero. Ang salita ay tumutukoy sa mga taong nasa kolonya ng Espanya na naglalayong magkaroon ng batayang kalayaan tulad ng pamamahayag, pagkamamamayan, pagsapi sa mga samahan, at ang pagkakaroon ng kinatawan sa pamahalaan. Ito ay kalimitang makikita sa panahon ng pagpasok ng liberal na ideya at ang pagdami ng nakapagaral at nagsagawa ng kampanya sa Espanya.²⁷ Dahil sa liberal na ideyolohiyang gumagabay dito, kalimitang itinuturing itong katunggali ng higit na mga konserbatibong kaparian.

Foragido

May mga katawagan na nagpapahiwatig din ng antas ng pagkilos ng mga nakikipagtunggali. Ang foragido (kung minsan ay binabaybay ding forajido) ay kalimitang itinuturing na higit na pusakal at higit na mailap kaysa ordinaryong bandido, bandolero o tulisan. Higit na mabigat ang "kasalanang"

maisagawa nito sa estado, at ang nakararami ay nagtatago sa batas o takas na bilango.²⁸

Gente de mal vivir

Ang ilang kataga ay patungkol din sa pamamaraan ng pamumuhay ng mga nakikibaka bilang isang pamayanan, at ang kalagayan ng kanilang pamumuhay kung ihahambing sa pamantayang tinatanggap ng lipunan. Ang gente de mal vivir (o mga taong namumuhay nang masamang buhay) ay kalimitang ginagamit upang tukuyin ang mga taong namumuhay sa labas ng saklaw ng batas na siyang tinitingnan bilang pamantayan ng mga mabubuting pamumuhay. Sa pamamagitan nito, naihihiwalay ang mga nakikipagtanggali sa sinumang mga sumusunod sa batas.²⁹

Ang ganitong pamamaraan ng pag-uuri sa lipunan ayon sa mga pamantayang tinatanggap at itinatakda ng batas ay maaaring magdulot ng ilang suliranin sa mga nag-aaral ng kalagayang panlipunan at mga kilusang masa. Dahil ang mabuti ay masama sa batas ay maaaring magpahayag lamang ng isang pananaw, maaaring ang mga hindi sumasang-ayon dito ay tinitingnan bilang namumuhay sa pamamaraang masama, samantalang ang pamumuhay sa ilalim ng batas ay tinitingnan bilang pamamaraang mabuti. Subalit may mga pagkakataon na ang pamumuhay sang-ayon sa pamantayang itinakda ng batas ay nagdudulot ng kalagayan ng kahirapan sa ilang mamamayan (e.g., ang pagsasakatuparan ng ilang batas panlipunan na may pagkiling sa iilan.) Nang sa gayon, malaki pa ang pangangalingan ng malalimang pagsusuri sa katagang katulad nito.

Gente perdida

Ilang pamayanan din ang itinuring na lamang ng lipunan bilang "nawalang mga pamayanan"- inapo ng naunang umalis sa kabayanan at namuhay sa labas ng kontrol ng mananakop. Halimbawa nito ay ang ilang pamayanan sa Arayat at Candaba sa Pampanga na siyang pinagkukutaan ng mga taong lumabas sa kontrol ng Kastila sa pueblo. Ang mga ito ay nakapagbuo na ng isang malayang pamayanan na hanggang sa ikalabingwalong dantaon ay hindi nagalaw ng pamahalaang konlonyal. Sila

ay namuhay sa labas ng batas at kapangyarihang inihahain ng kolonyalismo.³⁰

Indocumentado

Ilan pang paliwanag kung paano ang pakikipag-ugnayan ng mga nakikipagtunggali sa estado ay masasalamín din sa mga katawagang ginagamit. Isa sa pinakamakulay na banyagang katawagan ay ang indocumentado. Ito ay maaaring mangahulugan ng kawalan ng tala bilang katibayan ng pagkamamamayan.³¹ Dahilan sa ang dokumentasyon ang isa sa pamamaraan upang maisakatuparan ang pananakop ng mga dayuhan, ang pagkakaroon ng mga tala ay salamin din ng kakayahan ng mga nangingibabaw sa lipunan na epektibong magabayan at masaklawan ang mga nasasakupan nito. Ang kakayahan ng estado na itala, iuri at bigyan ng pangalan ang mga nasasakupan nito ay tanda ng kakayahan nitong magsakatuparan ng pangigingibabaw sa lipunan.

Kung mayroong nakikipagtunggali sa sistema ng pangigingibabaw na may ganitong katangian, isa sa pangunahing maging direksyon ng pakikihamok ay ang pagsira sa ganitong sistema ng pagpapatala na siyang maaaring tingnan bilang ugat ng sistema ng dominasyon at pangigingibabaw. Kung gayon, yaong mga umayaw na magpasailalim sa pamamahala ng pwersahang paggawa, iyong mga ayaw magbayad ng buwis talaan ng mga Kristiyano, iyong mga ayaw magbayad ng buwis ay hindi naitala sa mga talaang kolonyal. Dahil dito, sa legal na pananaw ng pag-iral ng estado, ang mga taong ito ay hindi umiiral bilang mga legal na katauhan ng estado. Maaaring tingnan na ang dami ng mga hindi napasaklaw sa ganitong sistema ay salamin ng dami ng mga taong nakikipagtunggali sa labas ng sistemang kolonyal. Walang magawa ang dominanteng uri na isakatuparan ang pangigingibabaw nila sa lipunan dahil hindi lahat ng kanilang nasasakupan ay umiiral bilang mga legal na katauhan sa kanilang sistema, kung gayon ay hindi nila epektibong makontrol at mapangibabawan.

Infiel

Mayroon din namang mga pamayanang sa buong panahon ng pag-iral ng kolonyalismo ay malaya at hindi nasaklaw ng kapangyarihan ng estadong kolonyal. Itinuring

na kakaiba ang tradisyon ng mga infiel sa dalawa pang grupo ng mga Pilipino na Muslim at Kristiyano. Ang mga infiel ay iyong mga taong hindi kabahagi ng pamayanang Kristiyano at Moro na itinuturing ng mga Kastila bilang nasasakupan nila.³²

Juramentado

Isa sa katawagang hindi gaanong nauunawaan ng nakararami ay ang terminong tumatalakay sa ritwal na pagkilos ng mga Muslim upang ipatanggol ang kanilang paniniwala. Dahil sa madugong tunggaliang nagaganap sa ilang pagkakataon ng paghaharap ng mga Kristiyano at Muslim, ang ilang Muslim ay tinitingnan ang pakikibaka laban sa mga Kristiyanong mananakop bilang isang porma ng pagtatanggol sa paniniwala at relihiyon.

Ang institusyon ng juramentado ay naging laganap bilang isang porma ng pagsasakatuparan ng ritwal na pagpatay sa mga kaaway ng Islam kung sa tingin nila ay nangangamba ang kanilang relihiyon sa pananakop ng mga kaaway nito. Ito ay isinasagawa sa pamamagitan ng panunumpa na ipagtanggol ng maghuhuramentado ang Islam mula sa lahat ng kaaway nito. Matapos ay aalisin lahat ng buhok sa katawan at magsusuot ng puti ang magsasakatuparan ng ritwal at hihingi ng basbas mula sa pinunong espiritwal upang matiyak na makararating sa paraiso ang taong maghuhuramentado. Matapos nito ay sasalakay na ito sa lahat ng mga kaaway na masalubong niya hanggan sa siya mismo ang mapatay.

Tinawag nilang juramentado mula sa juramento na nangangahulugan na isang sumpa o panunumpa na isinasagawa ng isang tao upang isakatuparan ang isang bagay.³³

Laborante

Maaaring literal na kahulugan nito ay ang gumagawa ng isang bagay, subalit ang laborante ay nagkaroon ng kakaibang kahulugan sa panahon bago matapos ang ikalabingsiyam na dantaon. Kagaya ng filibustero, ang laborante ay karaniwang nagmula sa mga lalawigang kolonyal

ng Espanya at gumagawa upang matamo ang kalayaan ng mga ito mula sa pananakop ng mga Kastila. Ang mga ito ay kalimitang nagsasagawa ng kanilang mga pagkampanya sa Espanya upang sakaling marinig sila ng pamunuang Espanyol ay maaaring bigyan ito ng kalayaan.³⁴

Ladron

Kagaya ng kasingkahulugan nito sa wikang katutubo, ang ladron, na nangangahulugan ng magnanakaw ay salamin din ng pananaw ng estado sa mga nakikipagtunggali. Naging palasak din ang katawagang ito sa panahon ng pananakop ng mga Amerikano, kung kailan ang lahat ng kumakalaban sa kanila ay tinawag ding mga ladron.

Dahil sa karaniwang gamit ng terminong ito, maraming mga kaugnay na salita ang makukuha dito, tulad ng ladronera (pook na kublihan o taguan ng mga magnanakaw); ladronesco (pulong ng mga magnanakaw); ladroneria (kawan o katipunan ng mga magnanakaw); ladronicio (pagnanakaw).³⁵ Maaaring tingnan ang mga ganitong kataga bilang pagpapakita sa katangiang maramihan o pulu-pulutong ng mga ladron sa kanilang pagkilos. Kalimitan din sa kanila ay nananahan sa isang kubling lugar at malayo sa kabayanan, at ang kanilang pagkilos ay kanilang isinasagawa sa pamamagitan ng pananalakay sa mga kaaway.

Malebolo

Ang malebolo ay halos kasingkahulugan ng natalakay ng terminong katutubo na masamang loob. Binibigyang pansin din dito ang paggawa ng masama sa tingin ng ibang tao, at ang pagkakaroon ng masamang kalooban upang maisagawa ang mga gawaing ito.³⁶

Malhechor

Bukod sa ladron, ang isa sa pinakamalimit gamiting salita upang bigyang katawagan ang mga taong maaaring ituring na mga tulisan sa panahon ng pananakop ng mga Espanyol ay ang malhechor, na nangangahulugan ng gumagawa ng masama. Sa mga pangunahing talatinigang nasuri, ang salita ang nakapagbigay ng iba't ibang mga katawagan tulad ng tulisan, tiron, switik, manghaharang,

manloloob, at magnanakaw na siyang nagpapahiwatig ng damit ng gamit nito.³⁷

Pinapahalagahan din ang paggawa nang lihis na katwirang itinakda ng lipunan o labag sa pamamaraan ng batas. Muli, makikita ang pamamaraan ng pakikipagtunggali bilang isa sa pamamaraang tinitingnan na nakalalabag sa kaayusang itinakda ng lipunan sang-ayon sa kung ano ang pananaw nito sa tamang katwiran at pamamaraan.

Papa

Isa sa naging katawagan upang tukuyin ang ilan sa mga pinuno ng mga pakikipagtunggali ay ang mga titulong ginagamit ng herarkiya ng simbahan. Dahil na rin marahil sa relihiyo-pulitikal na katangian ng ilang pag-aaklas, ang kanilang pinuno, tulad nin Papa Rios, Papa Faustino, at Papa Isio ay tinawag na mga Papa.³⁸ Sa ganitong pamamaraan, ang pagkilos ay nagkakaroon ng ilang "banal" na katangian at ang popularidad ng ilan sa mga pinuno ay lumalawak sa pagkilala ng nakararami sa mga titulong ito.

Pirata

Mahalagang tingnan na ang ilan sa mga pamamaraan ng pakikipagtunggali ay napalakas lamang sa panahon ng kolonyalismo subalit hindi nangangahulugang ito ay sa panahon lamang na ito matatagpuan. Sa panahon pa lamang bago itatag ang kolonyalismo, ang dinamikong katangian ng lipunang Pilipino ay kinakitaan na ng mga pagkakataon ng pakikipagtunggali. Bunga ng kapuluang katangian ng Pilipinas, ang pananalakay na isinasagawa ng ilan sa mga nakikipagtunggali ay sa pamamagitan ng dagat. Ang ilan dito ay upang kunan ng bihag o mahahalagang bagay ang mga pamayanang sinasalakay.³⁹ Sa panahon ng pananakop ng mga Kastila, ang ganitong sistema ay sasagkaan ng ilang institusyong kolonyal, subalit may mga indikasyon pa rin ng pagpapatuloy nito sa ilang lipunang Pilipino.⁴⁰

Remontado

Ang salitang remontado ay katulad ng ladron at malhechor ang sa larangan ng pagiging madalas na paggamit sa mga tekstong kolonyal. Subalit ang kabuluhan ng

remontado ay hindi maaaring ihambing sa naunang dalawang salita. Ang remontado ay maaaring mangahulugan ng pagtago, paglayas o pag-iwan sa isang pamamaraan ng pamumuhay. Maaari rin itong mangahulugan ng pagtaboy o pagbugaw sa isang tao o grupo ng tao mula sa isang lipunan tungo sa isa pa.⁴¹

Ang ganitong kahulugan ay maaaring magpahiwatig ng pag-iwas bilang pangunahing pamamaraan ng pakikipatunggali ng remontado. Ang pamumundok o pag-akyat sa bundok upang makaiwas o makailag sa pangngibabaw ng isang kaayusan sa pamumuhay ng tao ay isa sa epektibong pamamaraan ng pakikipatunggali. Sa ganitong pamamaraan, makikitang nawalan ng pundasyon ang kapangyarihan ng mga naiwan sa ibaba bunga ng kawalan ng lakas-paggawa at pinansiya na idudulot ng pag-remontado ng ilang mamayang dating pinangingibabawan nito.

Kaiba ang remontado sa infiel. Ang remontado ay lumilikas patungong kabundukan matapos makaranas ng pananakop, samantalang ang infiel ay tahasang hindi nasakop ng mga dayuhan.

Salteador

Ang salteador ay halos kasingkahulugan ng maglilingo sa katawagang katutubo. Makikita rin dito ang pamamaraan ng panghaharang, paglusob, panloloob, pang-aagaw, at pangangayaw bilang pamamaraan ng pagkilos. Isa ito sa mga salitang maraming kahulugang makikita sa mga talatinigan na naihahambing sa mga katawagang Pilipino.⁴²

Salvaje

Masasalamain sa salitang salvaje ang pagtingin ng mga nangingibabaw sa lipunan ukol sa mga nakikipatunggali. Kagaya ng cimarron at tao sa damo, ang salvaje ay nagpapakahulugan din ng kailapan, kabangisan at kawalan ng pagkaamo.⁴³ Upang maisakatuparan ang pagpapaamo sa mga ito. Karaniwang tinitingnan ang pangangailangang maibaba sila sa kanilang mga bundok na tinitirhan upang makilala ang pamamaraan ng sibilisasyon. Sa ganitong pamamaraan, ang sibilisasyon ay ipinapahayag bilang isang pamamaraan ng pamumuhay na may kaugnayan sa

pagkamalumanay, pino at malayo sa kalagayan ng kabangisan ng kalikasan.

Sa kasalukuyang panahon, ang salbahe ay nangangahulugan ng mga taong matitigas ang ulo at hindi sumusunod sa mga taong nasa kapangyarihan o mataas na kalagayan sa pakikipag-ugnayang pantao.

Saqueador

Ipinapalagay na ang nakikipagtunggali ay kumikilos sa pamamagitan ng pagsamsam ng bala na matatagpuan sa dinaraan. Kaugnay ng saqueador ang panloloob, pananamsam, at pagkuha ng mga bagay na hindi pag-aari ng sarili.⁴⁴

Vagamundo, Vago o mundo

Kaugnay ng naunang mga salitang ginamit sa pagpapakahulugan sa pakikipagtunggali, ang tatlong magkakaugnay na mga salita ay nangangahulugan ng pagalagala, walang permanenteng tirahan, hampaslupa, palaboy at lagalag. Lagi ang paglalayas at nasa kalagayan ng ligalig ang mga ito.⁴⁵ Sa Kabisayaan, ang mga mundos ay tinuturing ding mga salvaje, infiel o remontado.⁴⁶ Maaaring kaugnay ang ganitong pag-iral sa mga indocumentado. Dahil sa kawalan ng kakayahan ng estado na tukuyin ang bawat isang mamamayan, malayang umiiral ang mga ito bilang hiwalay sa pamamaraan ng pagpoproseso ng mga mamamayan sa pamamagitan ng pagpilit sa mga ito na tumigil sa isang lugar at maitala bilang isang mamamayang kinikilala at kumikilala sa kapangyarihan ng estado.

Paglalogom: Ang diskurso ng kapangyarihan at ang pagpapakahulugan sa kasaysayan

Batay sa mga paglilistang isinagawa ukol sa kahulugan ng mga salitang patungkol sa pakikipagtunggali, ilang paglalogom ang maaaring ihayag upang malinawan ang mga natamo sa pagsasagawa ng proseso ng pagpapakahulugan.

Una, mahalagang tingnan ang pakikipagtunggali bilang salamin ng iba't ibang dimensyon ng pananaw ng mga tao sa pagsasakatuparan ng kaayusang panlipunan. Kapuna-puna sa pagtalakay na makikita ang pagkakaiba ng pananaw

ng mga nakikipagtunggali sa estado ukol sa mga inifulunsad na mga kilusan. Maaaring iba rin ang naging pananaw ng mga ordinaryong taong hindi kasangkot sa pakikipagtunggali. Ang pagkakaroon ng tatlong magkakaibang dimensyon kung paano titingnan ang proseso ng pakikihamok at ang mga aktor pangkasaysayan na kasangkot dito ay nagpapatunay lamang ng dinamikong ugnayan ng iba't ibang aktor pangkasaysayan.

Ikalawa, isang malaking suliraning kakaharapin ng mga mag-aaral sa kasaysayan ng mga kilusang masa ang magiging implikasyon ng unang paglalihat. Dahil sa pagkakaiba-iba ng mga pananaw na lumalabas sa pagturing sa mga kasangkot sa pakikipagtunggali, kailangan ng ibayong pag-iingat at paglilinaw hinggil sa kung ano nga ba ang taal na katangian ng kilusan. Kailangang linawin sa anumang pag-aaral ng kilusang masa kung saan ang hangganan nito bilang isang kilusang masa at kailan magsisimula ito bilang isang suliraning panlipunan. Oo nga at kailangang tanggapin anang may pagdududa ang lahat ng mga opisyal na kasulatang tumitingin sa kilusang panlipunan bilang ekstensyon lamang ng kriminalidad, kailangan din ng ibayong pag-iingat kung alin sa mga kilusan ang maaaring tingnan bilang pagpapahayag ng kabayanihan para sa nakararami. Kung gayon, ang pagpapakahulugan ng bayan, pamayanan, sambayanan, at ang lahat ng gawain pa pagkalinga at pagtatanggol dito ay kailangan ding isakatuparan, kung ang makabayan at makamasang kilusan ang nais na dalumatin. Ang popularidad ng isang tao o kilusan ay hindi awtomatikong pamantayan na ang kilusan ay malinis sa bahid ng kriminalidad. Lalong magiging hayag ang suliranin kung isasaalang-alang ang pangunahing katangian ng pakikipagtunggali bilang salamin ng pagtutol sa kaayusang itinatakda ng mga nakapangyayaring uri. Kung ganito ang pakahulugan sa pakikipagtunggali, kahit na ang mga elemento na hindi kakikitaan ng katangian ng isang kilusang panlipunan basta't sumusuway sa batas bilang pagtutol sa kaayusan ay nakikipagtunggali na. Kung gayon, ang mga karaniwang nagtatago sa batas at sumusuway dito ay may kamaliang maaaring isama sa mga kilusang masa. Isang malaking pag-iingat ang dapat isaalang-alang sa pagtingin sa mga partikular at ispesipikong katangian

ng sinumang magtatangka na mag-aral sa katangian ng anumang kilusang masa.

Ang mga katangang pinag-aaralan ay salamin din ng kalinangan ng lipunan. Dahil sa ang wika ang tagapagpahayag ng kultura ng isang lipunan, makikita ang kahalagahan ng mga ginagamit na salita sa proseso ng pag-aayos ng kapaligiran at lipunan ng mga taong kasangkot sa paggamit ng mga kataga. Halibawa, magandang tingnan na ang paghahambing na isinagawa ng mga katutubo sa mga nakikipagtunggali ay ayon sa kaayusan ng mga hayop, halaman, at ibon (cf. mananagpang, mandaranggit, tao sa damo, at iba pa). Gayundin ang kaso ng ilang terminong banyaga ukol sa nakikibaka (e.g., cimarron). Ang mga ito ay tumitingin sa pakikipagtunggali bilang indikasyon na pagkaamo o kabangisan ng mga taong kasangkot sa pakikibaka.

Kaugnay nito ang pagpapahiwatig na ibinibigay hinggil sa mga batayang konseptong gumagabay sa pagkatao ng isang lipunan. Ilang mga termino tulad ng "taong-labas", manloloob, mangangayaw, maglilingo at iba pa ay nagpapakita ng mga dalumat kung paano ang tao ay tinitingnan kaugnay ng ibang tao; kaugnay ng kaharap na katunggali; at kaugnay ng kapaligiran at kaayusang panlipunan. Ang lugar ng bawat isa sa ganitong pagsasaayos ay makikitang nakapailalim sa kahulugan ng mga salita.

Ikaapat, mapupuna ang katangian ng ugnayang kolonyal sa pamamaraan ng pakikipagtunggali. Ang indocumentado, remontado, contra costa, gente perdida at delinquente ay mga pahiwatig na may makikitang kahinaan sa panig ng kolonyal na estado na makiharap sa nakikipagtunggali. Sa pinakaepektibong pamamaraan, ang nagagawa lamang ng estado ay tanggapin ang pagkawala ng ilang sektor sa kanyang lipunan na bahagi ng kanyang kawalang kakayahang maipailalin ang lahat sa saklaw ng kanyang kapangyarihan. Sa ganito magiging kapuna-puna ang pag-iiba ng kakayahan ng estadong kolonyal ng mga Kastila at Amerikano. Sa pamamagitan ng pagpapatuloy ng paggamit ng dati nang mga tinatanggap na katawagan tulad ng fanatico at ladron, binigyan ng kahulugang mapanlibak at mapanlait ang mga

ito nang sa gayon ay maalisan ng lehitimong katangian ang mga pagkilos. Sa pamamaraang ito, makikita ang kapangyarihan ng mga Amerikanaong maging epektibo sa paggamit ng mga salita upang masarili ang kapangyarihan at mapaabutan ng saklaw ang higit na nakakararaming sektor sa lipunan.

Makikitang naipahayag din sa mga salita ang ilang partikular na mga katangian ng ilang ispesipikong pag-aaklas na naganap sa kasaysayan. Ilang halimbawa nito, tulad ng tadtad, pulahan, kolorum, papa, at filibustero ay mga pahiwatig ng partikular na katangian ng ilang kilusan sa ilang panahon ng kasaysayan ng lipunan. Dito higit na makikita ang kahalagahan ng mga salita bilang pamamaraan ng pag-uuri at pagbibigay-katangian sa mga kilusang masa na naganap sa lipunan.

Kung mayroon mang makabuluhang ipinapahayag ang pamamaraan ng pagpapakahulugan sa kasaysayan, ito ay ang kahalagahan nito sa pagsasalaming ng umiiral na diskurso ng kapangyarihan sa kasaysayan.⁴⁷ Ang pagpapakahulugan sa mga salita at katagang tumutukoy sa pagkilos ng tao, sa huling banda, ay salamin pa rin kung paano naisasakatuparan ng lipunan ang kapangyarihan uriin, isaayos, matyagan, bigyang-pangalan, at pangibabawan ang mga tao. At ang kapangyarihang ito ay naipapahayag sa pamamaraan ng diskurso ng kaayusan. Maaaring isang pamamaraan ang pagsususri at pagpapakahulugan ng mga salita at kataga tungkol sa mga katangian ng mga bumubuo sa lipunan, kung ang pag-unawa sa kapangyarihan sa lipunan at ang diskursong nagpapahayag ng katangian ng lipunang ito, ang ninanais na matamo ng tao.

Sa pamamagitan din ng pag-aaral ng diskurso ng kapangyarihan sa kasaysayan lubusang mauunawaan ang mga pamamaraan ng pagbibigay-katumbalikan sa umiiral na kaayusan at kapangyarihang panlipunan. Kung sa antas ng diskurso naipapahayag ang pag-iral ng isang kapangyarihang sasaklaw sa lipunan, sa pamamagitan din ng diskurso mailulunsad ang pagpapahayag ng sinisiil na kaalaman na hindi napapayagang maihayag sa opisyal na diskurso ng kapangyarihan.

Ang pagpapahayag ng diskurso ng sinisiil na kaalaman ay isang pamamaraan din ng subersyon ng kaayusang umiiral sa lipunan. Kung maihahango at mailalantad ang mga sinisiil na kaalamang ito, higit na magiging mapagpalaya ang saklaw ng kaalaman ng lipunan na sa malalimang pagsususri ay siyang nagpapakita ng katangian ng kapangyarihang umiiral. Ang mga sinisiil na kaalaman - mga kaalamang hindi tumga sa pamantayan ng nangingibabaw na kapangyarihan; mga paksang pangkasaysayan ng mga naghahari; mga pagpapahayag ng hindi pinapayagang masambit ng dominanteng diskursong panlipunan - ang siyang magpapakita sa atin ng lawak ng saklaw ng kilusang panlipunan na naganap sa ating kapaligiran. Ang pagpapakahulugan ay isang hakbang upang makilala ang diskurso ng sinisiil na kaalamang ito.

Tala

1. Ukol sa kaayusang panlipunan bago itatag ang kolonyalismo, partikular ang papel ng mga babaylan, tingnan ang sumusunod; John Leddy Phelan, *The Hispanization of the Philippines*. (Madison: University of Wisconsin Press, 1959), 15-28; F. Landa Jocano, (ed.) *The Philippines at the Spanish Contact*. (Manila: MCS Enterprises, 1975); at William Henry Scott, *Prehispanic Source Materials for the Study of Philippine History*. (Quezon City: New Day Publishers, 1984).
2. Tingnan ang pagtalakay na isinagawa ni Evelyn Cullamar, *Babaylanism in Negros, 1896-1907*. (Quezon City: New Day Publishers, 1986), ukol sa isinagawang pagkilos nina Papa Isio.
3. Leo James English, *Tagalog English Dictionary*. (Manila: National Bookstore, 1986), 842.
4. Ukol sa loob bilang isang katutubong konsepto, tingnan ang sinulat ni Dionisio Miranda, *Loob: The Filipino Within*. (Manila: Divine Word Publications, 1989); Emmanuel Lacaba, "Ang Loob: Ilang Tala Hinggil sa Paglilimi-linging Pilipino," nasa *The Literary apprentice*, 47, 2 (November 1974), 45-52; at Albert Alejo, S.J., "Hermeneutika ng Loob: Isang Landas ng Pag-unawa sa Pakikisangkot," M.A. Tesis, Pamantasan ng Ateneo de Manila, 1986.

5. Juan Noceda at Pedro de Sanlucar, *Vocabulario de la Lengua Tagala*. (Manila: Imp. de Ramirez y Giradudier, 1860), 1.
6. English, op. cit., 943
7. Noceda at Sanlucar, op.cit., 185; Pedro Serrano y Laktaw, *Diccionario Tagalog Hispano*, (Manila: Imp. y Lito de Santos y Bernal, 1914), 1, 576; English, op. cit..
8. Tingnan ang akda ni Isagani Medina, "La Madre de los Ladrones: Tulasianismo in Cavite in the Nineteenth Century," nasa *Philippine Social Science Review*, XLVIII, 1-4 (1984,) 215-290. Ang akda ni Dr. Medina ay makabuluhan dahil tiningnan din nito ang mga pangunahing salitang nagpapahayag ng kahulugan ng tulisan bilang isang konseptong pangkasaysayan.
9. Sa pagsusuri ng mga pulahan, tingnan ang sinulat ni Richard Arenas, "The Early Pulahan Movement in Samar and Leyte," nasa *The Journal of History*, VII, 4, (1959), 303-371.
10. Serrano Laktaw, op. cit., 2,1198.
11. English, op. cit., 1296.
12. Tingnan ang sinulat ng may-akda, Francis A. Gealogo, "Ang mga "taong-labas", Ang kabayanihan, at ang Diskurso ng Kapangyarihan at Kasaysayan," nasa *Diltman Review*, 38 1, (1990), 23-32.
13. Arens, op. cit.
14. Medina, op. cit.
15. Tingnan din ang mga kahulugan ibinigay nina Serrano Laktaw, op. cit., 2,1316; English, op. cit., 1474; Wenceslao Retana, *Diccionario de Filipinismos*, (New York: Imp de la Casa Editorial de Bailey-Bailliere, 1921), 171; at Noceda at Sanlucar, op. cit., 416.
16. Tingnan din ang mga kahulugan na ibinigay nina Serrano Laktaw, op. cit., 79; *Hispanismos en el Tagalo*. (Madrid: Oficina de Educacion IberoAmericano, 1972), 71; Rosendo Ignacio, *Diccionario Hispano-Tagalo*, (Manila: Imp. de P. Sayo vda. de Soriano, 1922), 92: at Sofronio Calderon, *Diccionario Ingles-Espanol-Tagalog*, (Manila: Liberia y Papeleria de J. Martinez, 1915), 64.
17. Medina, op. cit., 217

18. Noceda at Sanlucar, op. cit., 448; *Hispanismos ...*, op. cit., 72; Ignacio, op. cit., 92; at Serrano Laktaw, op. cit., 79.
19. Vic Hurley, *Jungle Patrol: The Story of the Philippine Constabulary*, (New York: E. P. Dutton, and Co., 1938), 52.
20. Tingnan ang pakahulugang ibinigay nina English, op. cit., 1235; Ignacio, op. cit., 140 at ang nasa *Hispanismos*, op. cit., 132.
21. Cullamar, op. cit.
22. Milagros Guerrero, "The Colorem Uprisings, 1924-1931," nasa *Asian Studies*, 1, (April 1967), 65-78.
23. Leslie Bauzon, "Social Movements in Negros, 1857-1907," nasa Leslie Bauzon, (ed.) *A Comparative Study of Peasant unrest in Southeast Asia*, (Singapore: Southeast Asia Studies Program, 1991), 51.
24. Medina, op. cit.; Noceda at Sanlucar, op. cit., 479.
25. Bauzon, op. cit.
26. Tingnan ang mga pagkakahulugan nina Noceda at Sanlucar, op. cit., 517; at Serrano Laktaw, op. cit., 1, 259.
27. Retana, op. cit., 92; *Hispanismos...* op. cit., 281.
28. Noceda at Sanlucar, op. cit., 520; Serrano Laktaw, op. cit., 1, 266.
29. Medina, op. cit.
30. Tingnan ang pagtalakay ni OD Corpuz tungkol dito sa kanyang akda, *The Roots of the Filipino Nation*, (Quezon City: Aklahi, 1990), 1, 453.
31. Ignacio, op. cit., 300.
32. Retana, op. cit., 106.
33. Retana, op. cit., 110; Noceda at Sanlucar, op. cit., 541; English, op. cit., 668; *Hispanismos...* op. cit., 353.
34. Retana, op. cit., 111.
35. Norceda at Sanlucar, op. cit., 549; Serrano Laktaw, op. cit., 328.
36. Noceda at Sanlucar, op. cit., 549; Serrano Laktaw, op. cit., 1, 356.

37. Ibid.
38. Hurley, op. cit., 117-128.
39. Serrano Laktaw, op. cit., 456.
40. Tingnan ang akda ni James Warren, *The Sulu Zone, 1768-1898*, (Quezon City: New Publishers, 1985). Tingnan din ang akda ni William Henry Scott. *Slavery in the Spanish Philippines*, (Manila: De La Salle University Press, 1990).
41. Noceda at Sanlucar, op. cit., 579; Serrano Laktaw, op. cit., 510.
42. Noceda at Sanlucar, op. cit., 607 Ignacio, op. cit., 490; Serrano Laktaw, op. cit., 535.
43. Noceda at Sanlucar, op. cit., 607, Ignacio, op. cit., 481.
44. Serrano Laktaw, op. cit., 1, 537; Noceda at Sanlucar, op. cit., 608.
45. Serrano Laktaw, op. cit., 601; Noceda at Sanlucar, op. cit., 634; English, op. cit., 108; Ignacio, op. cit., 527.
46. Retana, op. cit., 130.
47. Tingnan ang pagtalakay ukol sa diskurso ayon kay Michel Foucault. *Power/Knowledge*, (New York: Panthon Books, 1980).

• • •

